

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕСТРУКЦІЇ У СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

УДК 159.923.2

С. В. Ковальчишина

Питання підготовки майбутніх правоохоронців до професійної діяльності завжди набувало актуальності як у теоретичному, так і в практичному плані. За результатами досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених відомо, що професійне становлення у правоохоронній системі здійснюється досить складно і суперечливо. Такі явища, як плінність кадрів, погіршення стану дисципліни та законності в органах внутрішніх справ (ОВС), зниження іміджу міліції в очах громадськості стали реальністю. Безумовно, це потребує ретельного вивчення й оптимізації шляхом цілеспрямованого впливу на особистість працівника, здійснення ефективного психолого-педагогічного супроводження діяльності, механізму його професійного становлення.

Сьогодні викликає у будь-якої особистості неоднозначний психоемоційний стан, а у правоохоронців це пов'язано також і з стресогенним характером праці. Економічні труднощі, сучасні соціально-інформаційні стресори мирного часу, криза соціальних та духовних цінностей, довгострокове реформування ОВС, погіршення матеріального рівня життя правоохоронця і відсутність чітких морально-етичних орієнтирів його професійного розвитку призводять до психоемоційних навантажень, спричиняють психологічний дискомфорт та провокують розвиток професійних деструкцій особистості.

За визначенням Е. Ф. Зеєра, професійні деструкції – це зміни в структурі діяльності, що поступово накопичилися, і зміни особистості, які вже сформувалися та негативно впливають на продуктивність праці і взаємодії з іншими учасниками цього процесу, а також на розвиток самої особистості [3].

Унаслідок цього в поведінці сучасних працівників ОВС можна зіткнутися з байдужістю до виконання своїх професійних обов'язків та норм, професійною

втому, збідненням репертуару способів реалізації професійної діяльності, втратою професійних навичок і вмінь, зниженням працездатності.

Зазначимо, що виникнення професійних деструкцій є можливим на різних етапах професіоналізації правоохоронця: як у період засвоєння професійно важливих знань у відомчому навчальному закладі, так і під час практичної діяльності. Сформована ситуація викликає заклопотаність не лише у науковців, а й у керівного складу МВС України та науково-педагогічного складу вищого навчального закладу (ВНЗ) України.

Проблему професійної деструкції розглядало багато науковців. Значний вплив на теоретико-методологічне осмислення проблеми зробили роботи, які розкривають основи методології і теорії психології (Б. Г. Ананьєв, А. А. Бодальов, Л. С. Виготський, А. Н. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.), системної методології (П. Д. Анохін, Н. В. Кузьміна, В. І. Садовський та ін.), психологічні дослідження особистості й індивідуальності (Г. М. Андреева, Л. І. Божович, А. Г. Ковальов, А. Н. Леонт'єв, А. В. Петровський та ін.), основні теоретичні концепції психічних станів та їх дослідження в трудовій діяльності (А. А. Деркач, Е. Ф. Зеєр, Е. А. Климов, А. К. Маркова й ін.), сучасні теоретичні підходи та емпіричні дослідження професійних деформацій і деструкцій особистості (С. П. Безносков, О. В. Бутиліна, Л. Н. Корнеева, В. Д. Небиліцин, Е. Е. Симанюк та ін.). Дослідженням курсантського середовища і проблемі психологічної адаптації молодих фахівців до умов професійної діяльності присвячено роботи В. Г. Андросюка, Л. М. Балабанової, В. І. Барко, О. В. Іванової, Л. І. Казміренко, В. С. Медведєва, Г. В. Попової, С. С. Соловйова, О. М. Цильмак, С. І. Яковенка тощо.

У сучасній психологічній літературі дослідження поняття професійної деструкції досить обширно розглядається в роботах Е. Ф. Зеєра, А. К. Маркової, О. Б. Полякової, М. В. Руденського, Д. Г. Трунова, А. О. Деркача та інших.

Дослідники стверджують, що професійні деструкції – це негативні наслідки робочих стресів, які поступово накопичилися, у вигляді стійких змін структури і змісту професійної діяльності, а також структури особистості

суб'єкта. Професійні деструкції негативно позначаються на продуктивності та задоволеності працею, функціональних і міжособистісних взаємодіях з партнерами, а також на розвитку особистості суб'єкта праці. Професійні деструкції пов'язано як із загальними чинниками життєдіяльності людини (віковими кризами тощо), так й із специфічними детермінантами.

Слід зазначити, що проблема вивчення професійних деструкцій правоохоронця та їх впливи на професійний розвиток – це відносно нова наукова проблема, яка має комплексний міждисциплінарний характер, є актуальною і потребує детального розгляду.

Фахівці з юридичної психології (А. О. Александров, В. І. Барко, В. Л. Васильєв, В. С. Медведєв, О. М. Столяренко, О. В. Тімченко, С. І. Яковенко та ін.) розглядали проблему професійних деструкцій в основному через призму професійної дезадаптації правоохоронців, синдром емоційного вигорання у зв'язку із стресогенним характером діяльності.

Мета статі полягає в аналізі чинників, що детермінують виникнення професійної деструкції у правоохоронців, і вивченні особливостей вияву професійної деструкції у слідчих на різних етапах їх професіоналізації.

Останнім часом науковцями різноманітних галузей суспільства все частіше використовується поняття “професійна деструкція”. Професійна деструкція – це руйнування, зміна або деформація психологічної структури особистості, яка сформувалася в процесі професійної діяльності [4]. Професійні деструкції імпліцитно містяться в цілісному процесі професійного розвитку. Немає розвитку без заперечення вже набутого. Виникнення та розвиток професійних деструкцій знижує продуктивність виконання діяльності, негативно впливає на мотивацію і професійну позицію. Працівник втрачає інтерес до своєї роботи, починає акцентувати увагу на її негативних моментах, вважає за краще не виходити за межі нормативно схвалюваної діяльності. Психологічно компетентне подолання професійних деструкцій сприяє становленню професійно успішної особистості, яка саморозвивається та самовдосконалюється [5].

Підкреслимо, що вияви деструкцій, у першу чергу, спричинено професійною стагнацією фахівця, акцентуаціями його характеру, змінами у професійній “Я-концепції”, мотиваційній сфері, виникненням конфліктів професійного самовизначення. Однак, основною детермінантою розвитку деструкцій є сама професійна діяльність. Більшість науковців сходяться на думці, що професійна деструкція – це негативний результат взаємодії суб’єкта праці і професійного середовища [3–5].

Чинники, які детермінують професійні деструкції, умовно поділяють на об’єктивні, суб’єктивні та суб’єктивно-об’єктивні. До об’єктивних чинників відносять соціально-економічну ситуацію, професійно-просторове середовище, загальний характер професійної діяльності. Суб’єктивні чинники передбачають особливості суб’єкта праці, а до суб’єктивно-об’єктивних чинників належать якість управління і професіоналізм керівників. Отже, вияви деструкцій виникають у процесі багаторазового виконання однієї професійної діяльності [5].

Згідно з дослідженнями Е. Е. Симанюк, наприклад, періодами розвитку професійних деструкцій є кризи професійного становлення, оскільки саме в процесі їх переживання відбувається структурна перебудова особистості. Кризи професійного становлення є психологічною характеристикою динамічного процесу професійного розвитку особистості. Стадії професійної адаптації передують кризі професійних очікувань, стадії первинної професіоналізації – криза професійного зростання, стадія вторинної професіоналізації визначається процесом переживання кризи професійної кар’єри, стадія майстерності – кризою соціально-професійної самоактуалізації. Дослідниця також встановила, що чинниками, які ініціювали розвиток професійно обумовлених криз, є соціальна ситуація розвитку, зміна провідної діяльності та суб’єктність, що визначає активність особистості. У міру професійного становлення збільшується питома вага суб’єктних чинників. Особистість стає суб’єктом свого професійного розвитку як конструктивного, так і деструктивного [5].

Е. Ф. Зеер як психологічну детермінанту професіональних деструкцій визначає утворення стереотипів професійної поведінки; з одного боку, стереотипи надають роботі стабільності, допомагають у формуванні індивідуального стилю праці, але, з іншого боку, вони заважають адекватно діяти в нестандартних ситуаціях, яких достатньо в будь-якій роботі [3].

У роботах А. К. Маркової професійна деструкція розглядається як об'єктивний процес, який супроводжує будь-який професійний розвиток особистості. Вона вказує на той факт, що професійний розвиток особистості супроводжується не лише набуттям нових знань та навичок, але й втратою існуючих особистісних якостей. Тобто професійне становлення – це не лише розвиток і вдосконалення, а й руйнування існуючої структури особистості [1].

З метою детального аналізу витоків професійної деструкції у правоохоронній структурі вважаємо за потрібне розглянути чинники, які сприяють її виникненню. Чинники професійної деструкції можна об'єднати у дві групи: ті, що знаходяться у межах професійного середовища та суспільства; ті, які знаходяться у межах особистості правоохоронця.

По-перше, це емоційна насиченість діяльності – негативні емоційні стани, що часто повторюються і зі зростанням стажу роботи призводять до зниження толерантності працівника, до формування синдрому “емоційного вигорання”. Емоційна насиченість правоохоронної діяльності призводить до підвищеної дратівливості, перезбудження, тривожності, нервових зривів тощо.

По-друге, різноманітні акцентуації характеру співробітника можуть також ініціювати вияви професійних деструкцій. Відомо, що будь-яка професійна діяльність сприяє деформації особистості. У міру професіоналізації успішність виконання діяльності починає визначатися сукупністю професійно важливих якостей, деякі з котрих з часом поступово трансформуються в професійно небажані якості. Розвивається так звана професійна акцентуація.

По-третє, на стадії професіоналізації у міру становлення індивідуального стилю діяльності знижується рівень професійної активності особистості, створюються умови для стагнації професійного розвитку: виникають

міліцейські стереотипи стосовно громадян, використовуються одноманітні способи взаємодії з ними без урахування індивідуально-психологічних особливостей та вимог соціально-економічної ситуації в країні.

Підкреслимо, що в умовах соціально-економічних перетворень правоохоронна структура знаходиться в ситуації постійної зміни політичної влади, державних законів, керівного апарату ОВС тощо. Невизначеність середовища формує небезпечну атмосферу, що викликає почуття тривоги, напруженості і потребує додаткових ресурсів для постійного пристосування до умов, які змінюються. У час соціально-економічної та політичної кризи держава і населення особливо потребують захисту, у зв'язку з чим зростає навантаження й на органи правопорядку. Усі ці чинники можуть сприяти виникненню професійної деструкції у правоохоронців.

Для визначення явища професійної деструкції серед слідчих нами було проведено дослідження. Для участі у дослідженні було створено три групи респондентів із курсантів і слідчих ОВС. В експерименті взяли участь курсанти перших (175 осіб) та випускних (154 особи) курсів ВНЗ МВС України (Донецький юридичний інститут / слідчо-криміналістичний факультет, Харківський національний університет внутрішніх справ / факультет підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання, Одеський державний університет внутрішніх справ / факультет підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання) і слідчі ГУ МВС України в Донецькій області (121 особа). Цей підхід до визначення вибірки респондентів надав можливість виявити загальні закономірності виявів професійної деструкції у слідчих на різних етапах професіоналізації. Вивчення виявів професійної деструкції у слідчих нами було здійснено в три етапи.

На першому етапі дослідження ми визначили рівень соціально-психологічних уявлень респондентів про професійну діяльність слідчих, рівень їх професійної ідентичності й емоційне ставлення до професії. Для вирішення завдань першого етапу дослідження ми використали авторську анкету, малюнок “Я – слідчий” (модифікація рисуночних тестів) і метод асоціацій.

Відомо, що професійні уявлення, які виникають на початкових етапах професійного самовизначення, у подальшому визначають особливості руху людини в професії та можливості її особистісної і професійної самореалізації. Стихийний розвиток професійних уявлень не супроводжується їх необхідною корекцією, перешкоджає подальшому професійному зростанню, сприяє виникненню професійної деструкції. Як свідчать дослідження в психологічній літературі, уявлення про професію, як правило, не відповідають дійсності та часто ідеалізуються.

Результати проведеного дослідження свідчать, що на першому році навчання більшість курсантів має ознаки більш високого рівня професійної ідентичності, ніж на випускному курсі і серед слідчих. Першокурсники більш позитивно ставляться до майбутньої професії та сприймають її переважно за загальними ознаками й ідеалізованими якостями слідчого. На випускному курсі майбутня професія сприймається більш нейтрально та асоціюється з фактами професійної діяльності, у курсантів переважно визначено ознаки середнього рівня професійної ідентичності. Така ситуація може бути результатом розчарування, яке виникло впродовж навчання, і прагматичного ставлення до майбутньої професії, а також свідчити про початкові тенденції вияву професійної деструкції курсантів.

Важливим чинником у вивченні ставлення особистості до будь-якого поняття чи явища, людини чи групи є її емоційна внутрішня оцінка. Тому нами було вивчено неусвідомлене емоційне ставлення курсантів та слідчих до професійно важливих понять (за методикою М. Еткінда): “Я”, “Здоров’я”, “Друзі”, “Колектив”, “Слідчий”, “ОВС”. Встановлено, що першокурсники в цілому позитивно сприймають майбутню професійну діяльність. Однак система ОВС, в якій вони планують працювати, сприймається ними з тривогою, вони вважають її закритою і сприймають не завжди позитивно. У випускників спостерігається вже суперечливий тип колірних асоціацій за професійними поняттями (слідчий, ОВС), що може свідчити про реальне сприйняття майбутньої професії. Результати вивчення ставлення слідчих до своєї професії

вказують на негативне ставлення до системи ОВС та професійної діяльності слідчого, що може свідчити про наявність внутрішнього конфлікту професійного становлення і процесів професійного відчуження. Отже, чим більше особистість занурюється у професійне середовище, тим більше в неї виявляється негативне ставлення до слідчої діяльності. На нашу думку, у подальшому такий процес може призвести до формування професійного маргіналізму.

Другий етап було присвячено вивченню адаптивного потенціалу досліджуваних та стилю їх саморегуляції (за методикою МЛО-АМ А. Г. Маклакова, С. В. Чермяніна і В. Моросанової).

Відомо, що рівень адаптації залежить від психологічних особливостей особистості. Чим значнішими є адаптаційні можливості людини, тим вище ймовірність нормального функціонування й ефективного виконання покладених завдань і функцій, особливо в екстремальних умовах правоохоронної діяльності.

В юнаків, які вступили до ВНЗ МВС, виникають труднощі при їх входженні у нові, регламентовані умови життя та діяльності. У відомчому навчальному закладі навчальний процес не лише організовано відповідно до вимог статутів, але й змістовно має правоохоронну спрямованість. У зв'язку з труднощами адаптації до умов навчання та служби в цілому у частини курсантів втрачається здатність до їх подолання, знижується і навіть перебудовується мотивація їх навчально-пізнавальної та службової діяльності, виникають сумніви в правильності вибору життєвого шляху, з'являється бажання відрахуватися з ВНЗ. Усі ці чинники можуть сприяти виникненню виявів професійної деструкції вже на перших етапах професіоналізації молоді людини.

Очевидно, що становлення особистості правоохоронця у ВНЗ багато в чому залежить від успішності психологічної адаптації курсанта до служби. І, навпаки, дезадаптованість особистості до служби є показником нездатності курсанта стати кваліфікованим фахівцем у слідчій діяльності.

Вивчаючи адаптивні можливості досліджуваних, нами було встановлено, що у міру занурення особистості в професійне середовище, рівень її адаптаційного потенціалу знижується. Показник особистісного адаптивного потенціалу відповідно є значно вищим у випускників порівняно з першокурсниками та слідчими (табл. 1).

Таблиця 1

Вираженість адаптивного потенціалу досліджуваних (у %)

Групи	Першокурсники	Випускники	Слідчі
Група високої і нормальної адаптації	17,7	57,8*	19,1
Група задовільної адаптації	68**	24	42,9*
Група низької адаптації	14,3	18,2	38*

*при $p \leq 0,05$, при $p \leq 0,01$

Отже, курсанти випускного курсу входять до групи високої та нормальної адаптації. Вони достатньо легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять у новий колектив, достатньо легко й адекватно орієнтуються в ситуації.

Першокурсників і слідчих можна віднести до групи задовільної адаптації. За результатами дослідження ці дві групи мають невисоку емоційну стійкість, що може призвести до емоційних зривів, виявів агресії та частих конфліктів. Досліджувані цих груп вимагають індивідуального підходу, постійного спостереження і застосування заходів додаткового психопрофілактичного впливу. На нашу думку, зниження здібності до адаптації робить особистість більш уразливою щодо руйнуючих дій професійної діяльності та спілкування із суб'єктами праці.

Як свідчать дослідження багатьох авторів, люди мають індивідуальні особливості самоорганізації й емоційної саморегуляції [2]. Феномен стилю саморегуляції виявляється в тому, яким чином людина планує і програмує досягнення життєвих цілей, ураховує значущі зовнішні та внутрішні умови, оцінює результати і коригує свою активність для досягнення суб'єктивно прийнятних результатів, у тому, якою мірою процеси самоорганізації розвинено й усвідомлено.

Аналізуючи результати вивчення особливостей саморегуляції у досліджуваних, нами було встановлено достовірні відмінності (за Т-критерієм Стьюдента) лише за трьома шкалами опитувальника: планування, моделювання та програмування (табл. 2).

Таблиця 2

Стильові особливості саморегуляції досліджуваних (у балах)

Шкали	Першокурсники	Випускники	Слідчі	T	P
Планування	6,7 ± 1,87	7,1 ± 2,34	5,8 ± 1,93	T2-3 1,34	0,05
Моделювання	5,2 ± 2,56	6,7 ± 1,56	7,2 ± 2,67	T1-3 1,67	0,05
Програмування	5,7 ± 1,76	6,6 ± 1,56	7,1 ± 2,67	T1-3 1,51	0,05
Оцінювання результату	5,9 ± 1,89	6,3 ± 2,13	6,2 ± 2,38		
Гнучкість	6,4 ± 2,34	6,8 ± 1,73	6,9 ± 1,56		
Самостійності	4,8 ± 1,12	5,3 ± 2,31	4,6 ± 1,52		
Загальний рівень саморегуляції	30,9 ± 4,76	34,1 ± 5,23	32,9 ± 4,82		

У першокурсників за всіма базовими шкалами виявлено середні показники. Результати, близькі до високих, отримано за шкалами: планування і гнучкість, що може свідчити про намагання респондентів навчитися плануванню діяльності, вибудовувати реалістичні та деталізовані плани і самостійно висувати цілі діяльності. За шкалою “самостійність” отримано невисокі результати, що можливо свідчить про залежність респондентів від чужої думки.

Дані випускників за трьома шкалами (планування, моделювання, гнучкість) мають високі результати, які характеризують респондентів як цілеспрямованих, здатних планувати свою діяльність та маючих індивідуальну розвиненість уявлень про зовнішні і внутрішні значущі умови, ступінь їх усвідомленості, деталізованості й адекватності.

У слідчих виявлено високі результати за шкалами: моделювання, програмування та гнучкість. Вони здатні виокремлювати значущі умови досягнення цілей як у поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому,

що виявляється у відповідності програм дій планам діяльності та, відповідно, одержуваних результатів прийнятим цілям.

Отже, встановлено, що рівень саморегуляції має як позитивну динаміку (рівень саморегуляції зростає з першого по випускний курс навчання), так і негативну (деякі показники саморегуляції в процесі професіоналізації зменшуються під впливом регламентованого характеру діяльності) у процесі професіоналізації слідчих.

На третьому етапі дослідження нами було визначено мотивацію вибору респондентами професії “слідчий”.

У результаті вивчення мотивації вибору професійної діяльності (за А. П. Москаленком) встановлено, що мотиваційні профілі курсантів не мають суттєвих відмінностей упродовж усього періоду навчання: на першому місці у двох групах стоїть адекватний тип мотивації вибору професійної діяльності, на другому – компенсаторний та романтичний типи мотивації, на третьому місці – ситуативний тип (пов’язаний із матеріальним статком і престижем), на четвертому знаходиться кримінальна мотивація та на п’ятому – конформістський тип мотивації. У групі слідчих ж мотиваційна структура дещо змінюється (табл. 3).

Таблиця 3

Вираженість типів мотивації вибору професії у респондентів (у %)

Типи мотивації	Першокурсники	Випускники	Слідчі
Адекватний	48,5	50,6	51,2
Ситуативний	14,3	13,5	14,8
Романтичний	17,1*	14,6	12,5
Конформістський	1,2	2,3	2,5
Компенсаторний	16,6*	15,3*	9,1
Кримінальний	2,3	3,7	9,9*

* при $p \leq 0,05$

Під час дослідження виявлено, що більшість респондентів (1 курс – 48,5 %, випускники – 50,6 %, слідчі – 51,2 %) має адекватний тип мотивації,

який характеризується тим, що ціннісні орієнтації і пов'язані з ними професійні мотиви повністю узгоджуються з реальною, суспільно значущою поведінкою особистості, яка відповідає вимогам професійного й етичного характеру, що ставляться професією.

Ситуативний тип мотивації майже однаково подано в усіх групах (1 курс – 14,3 %, 5 курс – 13,5 %, слідчі – 14,8 %), що свідчить про вплив зовнішніх чинників на вибір професії. Таким респондентам властива матеріальна побутова зацікавленість, зовнішній престиж професії, її романтична привабливість.

Результати, отримані за романтичним типом мотивації, мають динамічний характер: кількість респондентів цього типу зменшується в процесі професіоналізації (17,1 %, 14,6 %, 12,5 % відповідно). Це можливо свідчить про дорослішання курсантів у процесі навчання та більш реальне сприйняття обраної професії.

За компенсаторним типом мотивації також спостерігається деяке зниження кількості респондентів, які йому належать. Так, на першому курсі 16,6 % курсантів обрали професію як засіб подолати власні недоліки. Серед випускників подібних осіб виявлено трохи менше – 15,3 %, у слідчих – 9,1 %. Зазначимо, що ця мотивація зустрічається в осіб, які обирають професію працівника ОВС як галузь діяльності, в якій є можливість подолати в собі слабкі риси характеру (непевність, тривожність, помисливість, замкненість, переживання особистої неповноцінності, некомунікабельність тощо) завдяки опануванню професії, що вимагає вияву мужності, самостійності, рішучості і тому подібних якостей.

При конформістському типі мотивації вибір професії відбувається під впливом референтної (суб'єктивно високо значущої: батьки, родичі, друзі та інші) групи, норми якої для людини є основним регулятором поведінки. Такий вибір здійснюється без урахування особливостей своєї особистості, її дійсної спрямованості, здібностей. Цей тип мотивації зустрічається в осіб, що випадково опинилися на службі в ОВС, а також у дітей представників

юридичних професій. У нашому дослідженні респондентів з таким типом мотивації виявлено незначну кількість по всіх групах.

Цікавими, на наш погляд, є отримані результати за кримінальним типом мотивації, що характеризується неявною антисоціальною спрямованістю і, як правило, маскується правильними поясненнями. У дослідженні спостерігається збільшення кількості респондентів, які схильні до цього типу мотивації (1 курс – 2,3 %, 5 курс – 3,7 %, слідчі – 9,9 %). Ці люди прагнуть використати професію в своїх цілях, що не відповідають вимогам, які постають перед професіоналом. Для них характерними є нечесність, безпринципність, схильність до авантюри, стереотипність у відповідях на запитання, знайомство лише із зовнішнім боком правоохоронної діяльності.

На нашу думку, збільшення відсоткової кількості слідчих кримінального типу мотивації вказує на вияви професійної деструкції у працівників.

Таким чином, можна зробити висновок, що тенденції виявів професійної деструкції можуть виникати в особистості на перших кроках професійного становлення ще в період отримання освіти. Основними чинниками, які впливають на вияви в особистості тенденцій професійної деструкції, можна вважати: особистісні властивості людини, рівень її професійної ідентифікації, реальне уявлення про професію, адекватний тип мотивації вибору професії, емоційне прийняття професійної діяльності та її середовища і наявність навичок саморегуляції.

Отже, визначаючи психологічні особливості виявів професійної деструкції у слідчих у період професіоналізації, можна стверджувати, що зазначене явище потребує не лише теоретико-методологічного підходу з боку МВС та відомчих закладів освіти, а й розробки дійових заходів щодо його попередження. Одним з ефективних, на наш погляд, засобів подолання можливих виявів професійної деструкції у правоохоронців є створення комплексної моделі тренінгової програми. Вона надасть можливість курсантам у процесі опанування майбутньої професії цілеспрямовано розширити обсяг наявних знань і навичок, що допоможе їм сформувати психологічну готовність

до впевнених дій у екстремальних ситуаціях, зміцнити внутрішню мотивацію, перешкодити розчаруванню та змінити негативні уявлення про діяльність на позитивні. Крім того, тренінг як системна форма навчання може сприяти профілактиці негативних психологічних станів, корекції особистісної сфери і поведінки, отриманню позитивного емоційного заряду, подоланню негативних стереотипів та агресивного ставлення до оточуючих, а також надати імпульс до особистого зростання, що, врешті, веде до підвищення рівня професійної компетенції людини.

Перспективою подальшого розвитку зазначеної проблеми є вивчення впливу відповідних тренінгових програм на процес попередження виникнення виявів професійної деструкції у правоохоронців у період професіоналізації.

Список використаної літератури

1. Бородулькіна, Т. О. Вплив образу професії на становлення професійної ідентичності особистості / Т. О. Бородулькіна // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред С. Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX.4.2. – 420 с.

2. Губарева, О. С. Стадії розвитку професійної компетентності працівників ОВС / О. С. Губарева // Наше право. – 2005. – № 3. – С. 34–39.

3. Зеер, Э. Ф. Психология профессиональных деструкций : учебное пособие для вузов / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.

4. Дружилов, С. А. Профессиональные деформации и деструкции как индикаторы душевного неблагополучия человека / С. А. Дружилов // Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 2. – С. 84–87.

5. Сыманюк, Э. Э. Синергетический подход к изучению профессионально обусловленных деструкций / Э. Э. Сыманюк // Синергетика в психологии профессионального развития : сб. науч. тр. – Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2004. – С. 93–108.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Лефтеров В. О.